

HÜKÜMET SİSTEMLERİNİN DEMOKRATİKLİK GÖRÜNÜMÜ ÜZERİNE DEĞERLENDİRME^(*)

Dr. Öğr. Üyesi Semih Batur KAYA^(**)

Öz

Hükümet sistemleri meselesi karmaşık kimi kavram ve kurumlar üzerinden ilerlemektedir. Bu kavram ve kurumlar dizisinden en önemlileri erkler ayrılığı ve demokratiklik değeridir. Erkler ayrılığı ve demokratiklik değer bakımından parlamenter hükümet sisteminin daha etkin olduğu kanaatindeyiz. Bu çalışmada, başkanlık sistemi ve parlamenter sistemin kavramsal ve kurumsal özellikleri ortaya konulduktan sonra demokratiklik değer bakımından delegasyon özellikleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda öncelikle erkler ayrılığı ve hükümet sistemine etkilerini incelemeye çalıştık. İkinci olarak başkanlık, hiper-başkanlık sisteminin kavramsal ve kurumsal dizilerini kısaca ortaya koyduktan sonra Türkiye'deki cari hükümet sistemiyle ilişkisini irdeledik. Esasen burada Türkiye'deki mevcut hükümet sisteminin özelliklerini detaylı incelemekten ziyade kavramsal bir ilişkilendirme yapmakla yetindik. Son olarak ise erkler ayrılığı ve demokratiklik değer bakımından parlamenter sistemin daha cazip olduğunu, ülkemizin de sistem dışı (off-path) bir çözüm olarak bu sisteme dönmek için gerekliliğini vurgulamaya çalıştık.

Anahtar Kelimeler

Erkler Ayrılığı, Hükümet Sistemleri, Demokratiklik Değer, Hiper-Başkanlık Sistemi, Parlamenter Sistem.

EVALUATION ON THE DEMOCRATIC APPEARANCE OF GOVERNMENT SYSTEMS

Abstract

The issue of government systems proceeds through some complex concepts and institutions. The most important of these concepts and set of institutions are the separation of powers and the value of democracy. We believe that the parliamentary government system is more effective in terms of separation of powers and democracy. In this study, after the conceptual and institutional features of the presidential system and the parliamentary system were revealed, the delegation features were tried to be determined in terms of democracy value. In this direction, we first tried to examine the separation of powers and its effects on the government system. Secondly, after briefly presenting the conceptual and institutional sequences of the presidential, hyper-presidential system, we examined its relationship with the current government system in Turkey. Essentially, we have contented ourselves with making a conceptual association rather than examining the features of the current government system in Turkey in detail. Finally, we tried to emphasize that the parliamentary system is more attractive in terms of separation of powers and democracy, and that our country should return to this system as an off-path solution.

Keywords

Separation of Powers, Government Systems, Democracy Value, Hyper-Presidential System, Parliamentary System.

^(*) Makalenin Dergiye Geliş Tarihi: 19.06.2024 - Makalenin Kabul Edildiği Tarih: 23.09.2024
DOI No: 10.54704/akdhfd.1502259

^(**) Balıkesir Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Anayasa Hukuku Anabilim Dalı / Balıkesir, Türkiye
E-posta: drsemih.batur@gmail.com
Orcid Id: <https://orcid.org/0000-0001-5888-1750>

Extended Abstract

Although the engineering aspect of law on the field of politics brings with it many debates, in our opinion, this direction determination can be seen as a problem of freedom. Because when the political emerges in the form of power, it requires a controlling and balancing power. Here, legal or more specifically constitutional engineering reveals the structural conditions of this power. In this respect, the history of Western political thought expresses this effort of a set of modern legal principles, the effects of which have been studied and discussed over the centuries.

The issue of freedom is closely related to the limitation of state power. As such, constitutional engineering depicts its development and elaboration on this relevance. Therefore, the historical context of the discussions about the institutional structures and procedures necessary for the practical realization of the set of principles of freedom and positioning them against state power becomes equally important. When looked at such a context, it can be said that the problem of freedom has gained its current dimensions thanks to the principles of modern law. Undoubtedly, the principle of freedom, with its self-realization and all the contradictions it contains, has received universal acceptance.

As stated, when the principle of freedom is mentioned, first of all, the map of authority and influence of state power, that is, its structural conditions, comes to mind. This leads us to the separation of powers. The concept of separation of powers as a political doctrine has, of course, existed since at least the mid-seventeenth century. Among the various theorists who wrote about the need to divide governmental powers among different institutions, Montesquieu influenced the founding actors who created the structural conditions in many democratic states of law.

In our opinion, it would not be wrong to assume that Montesquieu's view of the separation of powers (of course, there is a line of development of this principle) broke new ground, especially in terms of the bodies of constitutional authorization, and aimed to dictate a modern understanding of the constitutional structure of state power. Because this issue is expressed with a certain formula that we encounter in many constitutional engineering works. Therefore, as a matter of law, there is a concrete method inherent in the actual text of the constitution regarding the separation of powers.

Democracy should become the only game played in the political arena and the rules of the game should be determined by the state of law within the rule of law. However, as stated by Linz and Stepan, the following elements must be present in an established democracy:

- a. While socially active actors carry their will to the political arena, they should not engage in activities aimed at creating an anti-democratic regime, should not spend their resources for this purpose, should not resort to foreign intervention or violence.
- b. A significant part of the social base must believe that democracy is the most suitable system and make this a life practice.
- c. Effective social forces must agree that all contradictions and conflicts can be resolved in democracy, and an institutional tradition must be formed in this regard.

In fact, it is not possible to say that these conditions cannot be met in both the presidential system and the parliamentary system. However, we cannot say that this system is successful except for the USA, which introduced the pure version of the presidential system and put it into practice.

Indeed, although there are many elements that differ from the pure presidential system, especially in Latin American countries; It has been observed that systems inspired by the presidential system here do not contribute to political and government stability and have evolved into coups and dictatorships as a result of coups. It should be noted that the system implemented in Latin American countries is not exactly a presidential system, and the different political structure and party systems here play a role in this.

In short, constitutional state democracy mediates the reflection of society's interests through the process of will formation at the state level. While doing this, it ensures the assurance of people's freedom against the said process. Thus, the separation of subject and field between the two elements preserves the protective meaning of freedom. This situation is even more important in the face of the tendency of the state to expand the scope of power and action inherent in the structure of democracy. The government system suitable for limited or moderated democracy is carried out by the norm structure of the principle of separation of powers, which is the rule of law in current constitutional law, and this is the parliamentary government system.

However, parliamentary democracy, as a form of political order, manifests itself as the exercise of both political power and counter-power. Thus, parliamentary democracy is concerned not only with the formation of a particular power, but also with its liquidation. At the same time, the special regulation and structural conditions of existence regarding the administration are also within the scope of parliamentary democracy.

GİRİŞ

Hukukun siyaset alanı üzerindeki mühendislik yönü, beraberinde pek çok tartışma getirmekle birlikte, bu yön tayini bir özgürlük sorunu olarak görülebilir. Çünkü siyasal olan, bir iktidar biçiminde ortaya çıktığında, karşısında denetleyici ve dengeleyici bir gücü gerekli kılar. İşte hukuksal veya daha özelde anayasal mühendislik bu gücün yapısal şartlarını ortaya koyar. Bu bakımdan Batı siyasal düşüncesinin tarihi, etkileri yüzyıllar boyunca incelenmiş ve tartışılmış bir dizi modern hukuk ilkesinin bu çabasını ifade eder.

Özgürlük meselesi, devlet kudretinin sınırlandırılmasıyla yakından ilintilidir. Böyle olmakla anayasal mühendislik, gelişimini ve detaylandırılmasını bu ilinti üzerine tasvir eder. Dolayısıyla özgürlüğe dair ilkeler manzumesinin pratikte gerçekleştirilmesi ve devlet kudreti karşısında konumlandırılması için gerekli olan kurumsal yapılar ve prosedürler hakkındaki tartışmaların tarihsel bağlamı da bir o kadar önem kazanmaktadır. Böylesi bir bağlama bakıldığında ise, modern hukukun ilkeleri sayesinde özgürlük sorununun günümüzdeki boyutlarını kazandığı söylenebilir. Kuşkusuz özgürlük ilkesi kendi kendini gerçekleştirmekle, bünyesinde barındırdığı tüm çelişkilerle, evrensel bir kabul görmüştür.

Belirtildiği üzere özgürlük ilkesi denilince ise her şeyden önce devlet kudretinin yetki ve etki haritası, yani bir anlamda yapısal şartları akla gelir. Bu da bizi erkler ayrılığına götürür. Siyasi bir doktrin olarak erkler ayrılığı kavramı, elbette, en azından on yedinci yüzyılın ortalarından beri var olmuştur. Hükümet yetkilerini farklı kurumlar arasında bölme ihtiyacı hakkında yazan çeşitli teorisyenler arasında Montesquieu, pek çok demokratik hukuk devletinde yapısal şartların ihdas edicisi konumundaki kurucu aktörleri etkilemiştir¹.

Montesquieu'nün erkler ayrılığı görüşünün (elbette bu ilkesinin bir gelişim çizgisi de söz konusudur) özellikle anayasal yetkilendirmeye dair organlar bakımından bir çığır açtığı ve devlet kudretinin anayasal yapısına ilişkin modern bir anlayışı dikte etmeyi amaçladığını varsaymak yanlış olmaz. Çünkü bu husus, pek çok anayasal mühendislikte karşımıza çıkan belirli bir formülle ifadesini bulmaktadır. Dolayısıyla, bir hukuk meselesi olarak erkler ayrılığı hakkında anayasanın asıl metninde mündemiç somut yöntem bulunmaktadır.

İşte tüm bu bağlamlarda, erkler ayrılığı ve demokratiklik değer bakımından parlamenter hükümet sisteminin daha etkin olduğu kanaatindeyiz. Bu çalışmada,

¹ Bkz. Arnold I. Burns ve Stephen J. Markman, "Understanding Separation of Powers", *Pace Law Review* 7, S.3 (1987): 578.

başkanlık sistemi ve parlamenter sistemin kavramsal ve kurumsal özellikleri ortaya konulduktan sonra demokratiklik değer bakımından delegasyon özellikleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda öncelikle erkler ayrılığı ve hükümet sistemine etkilerini incelemeye çalıştık. İkinci olarak başkanlık, hiper-başkanlık sistemi kavramsal ve kurumsal dizilerini kısaca ortaya koyduktan sonra Türkiye'deki cari hükümet sistemiyle ilişkisini irdeledik. Esasen burada Türkiye'deki mevcut hükümet sisteminin özelliklerini detaylı incelemekten ziyade kavramsal bir ilişkilendirme yapmakla yetindik. Son olarak ise erkler ayrılığı ve demokratiklik değer bakımından parlamenter sistemin daha cazip olduğunu, ülkemizin de sistem dışı (off-path) bir çözüm olarak bu sisteme dönmek için gerekliliğini vurgulamaya çalıştık.

I. ERKLER AYRILIĞI VE HÜKÜMET SİSTEMİNE ETKİLERİ

Önsel olarak söylemeliyiz ki, erkler ayrılığı tek başına anayasacılığın kanonik (doğrulanmış) bir ilkesi olarak işleyiş göstermez. Kurumsal meşruyetin mihenk taşları olarak hem ayrı hem de birlikte çalışan birbirine sıkı sıkıya bağlı ilkelere dayanır. Bu bakımdan erkler ayrılığının ayırt edici vasıfları şunlardır²:

- Devlet görevlerinin birbirinden ayrılması ilkesi (Separation of Powers Principle).
- Siyasi gücün herhangi bir kişi, grup veya kurumun elinde toplanmasına karşı tavsiyede bulunan ilke (Division of Power Principle).
- Bir devlet kurumunun diğerinin eylemlerinde olağan mutabakatını gerektiren ve böylece bir kurumun diğerinin eylemlerini kontrol etmesine veya veto etmesine izin veren ilke (Checks and Balances Principle).
- Kanunların eşgüdümlü iki yasama meclisinde oylanarak çıkarılmasını gerektiren ilke (Bicameralism Principle).

Öte yandan ve konumuz bakımından Montesquieu'nun varsayımsal temeli bağlamında değinilemesi önemli bir husus, İngiliz anayasasında erkler ayrılığının önemini ortaya konulmasıdır. Devleti tanımlayan kuralların ve kararların arkasında yatan anayasal kültür, erkler ayrılığında oldukça esinlenmiştir. Erkler ayrılığı, yukarıda da değindiğimiz üzere, İngiliz anayasal düşüncesinde yavaş yavaş kendine yer bulmuştur. Gerçekten de ilke İngiliz anayasasının temelini oluşturan bir ilke olarak kabul edilmektedir. Öyle ki ilke, yargıçlar tarafından alıntılanmakta ve siyasi tartışmalarda da başvuru gücü olarak kullanılmaktadır³. İlk ortaya çıkışında özgürlüğün kaba bir koruyucusu mahiyetinde olmuştur. Modern halinde ise, etkili kurumsal düzenleme ilkesi olarak görülmektedir. Tam anlamı ve sonuç-

² Bu vasıflar için bkz. Jeremy Waldron, "Separation of Powers in Thought and Practice", *Boston College Law Review* 54, S.2 (2013): 438.

³ N. W. Barber, "The Separation of Powers and the British Constitution", *University of Oxford Legal Research Paper Series* 3, S.03 (2012): 18.

ları üzerinde henüz çalışılmamış olsa da, erkler ayrılığının İngiliz anayasasının gelişmesinde ve daha genel olarak anayasaların itici gücü olan bir anayasacılık ilkesi olarak önemli bir rol oynadığı görülmektedir⁴.

Belki de bu çalışmadaki amacımız açısından en kritik gözlemimiz, anayasa biliminin demokrasi ve erkler ayrılığını neredeyse eşanlamlı olarak görmesidir. Gerçekten de ikincisi birincisi için vazgeçilmez kabul edilmelidir. Esasen biz bu hususu, Albert'in aksine⁵, büyük ölçüde bir İngiliz olgusu olarak kabul etmekteyiz. Esasen İngiliz anayasal temellerinin yetki ve etki haritası incelendiğinde bunun şaşırtıcı olmadığını söyleyebiliriz. Bu bakımdan da erkler ayrılığının demokrasinin temeli olarak tasavvur edilmesi aynı derecede olağan karşılanmalıdır. Bu noktada, anayasal sistemlerde erkler ayrılığının yararlı sonuçları hafife alınmamalıdır. Güçlü bir parlamenter sistemin, rakip sistemlerin sağlayamadığı belirli yönetim standartlarına ulaştığı varsayımı da esasen aşağıda gösterileceği gibi bunun üzerine kuruludur.

Nitekim Eric Barendt, güçlerin ayrılmasıyla ilgili etkili makalesinde, erkler ayrılığının en az dört demokratik değere hizmet edebileceğini öne sürer⁶: (1) hükümet zulmüne karşı koruma, (2) yasama üstünlüğüne karşı savunma, (3) keyfi hükümeti önleme ve (4) hükümet verimliliğinin teşvik etme.

Albert'in metodolojisi takip edilerek bunlar şu şekilde ortaya konulabilir⁷:

- a. Zorbalıkla yöneten bir devlet, demokratik meşruiyet iddiasında bulunamaz. Tiranlığı, halkın seçimini sınırlama gücünü elinde tutan, kısıtlanmamış zorlayıcı bir otorite olarak tanımlayan Montesquieu'ya göre, tiranca yönetim, özgürlük kavramını kendi içine katan demokrasinin özüne meydan okur⁸.

⁴ 1990'dan önce İngiliz anayasası üzerine yazan çoğu araştırmacı, doktrinin anayasaya uygulanabilirliği konusunda derinden şüpheyle yaklaşmıştır. Buna göre en temel olarak, parlamenter tarzdaki anayasalarda erkler ayrılığının uygulanmaması gerektiği kanaati yaygın olmuştur. Parlamenter sistemlerin erkler ayrılığına değil, erkler birleşimine dayandığı iddia edilmiştir. Parlamenter bir sistemde yasama organı, yürütme organının siyasi bölümünü seçer, bu da daha sonra konumu ve gücü için yasama organına bağlı kalınmasına sebep olur. Önde gelen yürütmenin şefi olarak başbakan halk tarafından seçilmez ve anayasal olarak korunan bir yetki alanına da sahip değildir. Sadece yasama organının açık veya zımnî desteği ile hareket edebilir. Başkanlık sisteminde ise tam tersine, önde gelen yürütme yetkilisi olarak başkan halk tarafından seçilir ve ardından diğer yürütme görevlilerini seçer. Yürütme, yasama organından bağımsız bir meşruiyete sahiptir ve buna yasama organının ihlal edemeyeceği anayasal olarak korunan bir yetki alanı verilir. Başkanlık tarzı bir anayasa modeli basit erkler ayrılığı açıklamasıyla parlamenter modelden daha yakından örtüştüğü iddia edilebilir. Bkz. BARBER, s. 6-7. Kanaatimizce burada anayasal mühendislik bir bütün olarak değerlendirilmelidir. Anayasa, devlet erkleri arasındaki yapısal şartlardan ibaret değildir. Çünkü bir de hakların gerçekleştirilmesini ifade eden "haklar şartı" vardır. İşte tüm şartların sağlanması anayasanın metodolojik olarak bir bütün şeklinde değerlendirilmesini gerekli kılar.

⁵ Richard Albert, "Presidential Values in Parliamentary Democracies", *I-CON* 8, (2010): 210.

⁶ Bkz. Eric Barendt, "Seperation of Powers and Constitutional Governmet", *Publix Law*, (1995): 601 vd.

⁷ Bkz. Albert, "Presidential Values in Parliamentary Democracies," 210 vd.

⁸ Bkz. Gerhard Casper, "An Essay in Seperation of Powers: Some Erarly Versions and Practices", *William and Mary Law Review* 30, (1989): 214.

Buna karşılık, Montesquieu'ya göre özgürlük, özgür bir ruha sahip olma anlamında, kişinin kendi kendini yönetme ve temsili demokrasi aracılığıyla devletini yönetme kapasitesini talep eder. Özgürlüğün bu iki unsuru, Montesquieu'nün erkler ayrılığını, yöneticilerin zalim hırslarını boşa çıkaran yapısal bir araç olarak⁹ savunmasının çekirdeğini oluşturur.

- b. Erkler ayrılığı aynı zamanda ikinci bir demokratik değere de hizmet eder ki bu da, yasama üstünlüğüne karşı savunmadır¹⁰. Yasama tiranlığının tehdidi bir şekilde örtülüdür; çünkü yasama organı aracılığıyla demokratik yönetim belirli bir popüler çekiciliğe sahiptir. Yasama üstünlüğü, usule dayalı demokrasinin kaba bir anlayışıyla tutarlı olabilse de, özü itibarıyla demokrasinin idealleriyle çatışabilir¹¹. Yasama üstünlüğünü karakterize eden çoğunlukçuluk, siyasi olarak elverişli olduğunda veya kriz zamanları başka bir alternatif sunmuyor görüldüğünde temel hakları ayaklar altına alabilir. Stephen Gardbaum'un yazdığı gibi, yasama üstünlüğü, yasal olarak sınırsız çoğunlukçuluk sorununu gündeme getirir. Böyle olmakla bu, yasama yetkisinin herhangi bir sınırlamasından muzdarip olur; ister kanuni, ister geleneksel, ister kültürel, ahlaki veya örf ve adet hukukundan türetilmiş sınırlar olsun durum böyledir. Tercihleri uzlaştırmak için bir mekanizma olarak çoğunluk kuralının çekiciliği tartışılmazdır; ancak buradaki çekicilik, çoğulcu liberal demokrasi zemininde buharlaşmaktadır¹². Erkler ayrılığı, yalnızca yasama üstünlüğünün yükselişini değil, aynı zamanda yargı ve yürütme üstünlüğünün de yükselişini engellemeye yardımcı olabilir. Çünkü yurttaşların korkması gereken sadece yasama üstünlüğü değildir. Demokratik süreçlerin bütünlüğüne ilişkin eşit derecede endişe verici durumlar, yargı üstünlüğü¹³ ve yürütme üstünlüğünden kaynaklanacaktır.
- c. Ayrı güçlerin üçüncü demokratik değeri, belki de en az takdir edilen ama en önemlisidir ki, bu da keyfi yönetimin önlenmesidir. Bu üçüncü demokratik değerın önemi, resmi gücün kullanılmasında öngörülebilirliğin olması ve hukukun idaresinin tecellisi mahiyetindeki adalet olan hukukun üstünlüğünün temel demokratiklik ilkesinden ileri gelmesidir¹⁴. Erkler ayrılığı, tasarımı gücün

⁹ Ayşe Özkan Duvan, "Devlet Teorisinde Kuvvetler Ayrılığının Doğuşu: Locke ve Montesquieu", *YBHD* 4, S.1, (2019): 48.

¹⁰ Özkan Duvan, "Devlet Teorisinde Kuvvetler Ayrılığının Doğuşu: Locke ve Montesquieu," 47.

¹¹ Çünkü yasama ve yürütmenin tek elde toplandığı durumda güce dayalı baskıcı bir uygulama her zaman ihtimal dâhilindedir. Zafer Gören, "Erkler Ayrılığı İlkesi ve 2017 Anayasa Değişikliği ile Benimsenen Hükümet Sistemi", *İzmir Barosu Dergisi*, (Eylül 2019): 471.

¹² Stephen Gardbaum, "The New Commonwealth Model of Constitutionalism", *The American Journal of Comparative Law* 49, (2001): 739.

¹³ Gören, "Erkler Ayrılığı İlkesi ve 2017 Anayasa Değişikliği ile Benimsenen Hükümet Sistemi," 471.

¹⁴ Gerçekten de siyasal düşünce tarihine bakıldığında, çoğunlukçuluğun (bu anlamıyla demokrasinin) diğer toplumsal-siyasal güç olgularıyla dengelenmesi gayesi söz konusudur. Kuvvetler ayrılığı kuramı, bu anlayış bağlamında demokratik ilke ve kurumları dengelemek için kurgulanmıştır. İrfan Çelik, "Kuvvetler Ayrılığı: Bir İndirgeme ve Dönüşüm", *Liberal Düşünce Dergisi* 16, S.64 (2011): 136.

keyfi olarak kullanılmasını karmaşıktırdığı için bu hedeflere ulaşılmasına yardımcı olur. Her şubeye kendi yetkinliklerinin kazandırılması, bir çeşit bildirim işlevi görmektedir. Hükümet sorumluluklarının yerine getirilmesinde öngörülebilirliği teşvik eder ve kamu görevlerinin yerine getirilmesinde halkın hesap verebilirliğini kolaylaştırır. Richard Bellamy'nin açıkladığı gibi, kuvvetler ayrılığı, keyfi hükümetin yerini, olası yasalardan oluşan tarafsız bir hukuk sistemini yöneten daha istikrarlı bir devletle değiştirir. Ayrılmış güçler bu nedenle devletin organları arasında sınırlar oluşturur. Bu organlar yetkilerini kullanırken belirli bir takdir payına sahip olmakla birlikte, bu takdir yetkisinin kendisi hukukun üstünlüğü ile sınırlıdır. Bu şekilde, kuvvetler ayrılığının keyfi yönetime engel olacağı ve dolayısıyla hükümet kollarını rasyonel, keyfi olmayan ve kamuyu ilgilendiren bir yönetim yaklaşımı benimsemeye zorlayacağı düşünülmektedir¹⁵. Bu ilişkinin pratik bir örneği, kuvvetler ayrılığı teorisinden doğan ve hükümetin bir kolunun yetkilerini bir başkasına devredemeyeceğini savunan yetki vermeme (non-delegation) ilkesidir. Yetki vermeme kavramını harekete geçiren şey, yalnızca tiranlığı veya gücün toplanmasını önleme zorunluluğu değil, daha ziyade seçmenleri, her şubeyi eyleminden veya eylemsizliğinden sorumlu tutacak araçlarla donatma arzudur¹⁶.

- d. Erkler ayrılığının hükümetin verimliliğini artırdığı da belirtilmektedir. Buradaki teori, hükümet daireleri arasındaki işbölümünün, bir hükümet dairesini, diğerinin gereksiz müdahalesi olmaksızın işlerini yürütmesi için serbest bırakmasıdır. Richard Posner, bu teoriyi daha detaylı bir şekilde açıklayarak, yetkileri ayırmanın, belirli kamu fonksiyonlarını, bu fonksiyonların belirtilen amacına ulaşmak için en uygun şubelere atayarak hükümetin etkinliğinin çıkarına hizmet ettiğini kuramsallaştırmaktadır¹⁷.

Görüldüğü üzere erkler ayrılığının hükümet sistemleri üzerindeki etkinliği önem arz etmektedir. Esasen benimsenen hükümet sistemi ne olursa olsun erkler ayrılığı olmazsa olmaz bir konumdur. Ancak yine de erkler ayrılığının demokratiklik değer bakımından hükümet sistemini de pekiştirdiği açıktır.

II. BAŞKANLIK, HİPER-BAŞKANLIK SİSTEMİ: KAVRAMSAL TARTIŞMA VE TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Başkanlık sisteminin siyaset bilimi alanında düzenli gözlem ve araştırmaya dayalı ilk tanımlarından biri Verney'e aittir. Verney, Parlamentarizm örneğinde

¹⁵ Richard Bellamy, "The Political Form of the Constitution: the Separation of Powers, Rights and Representative Democracy", *Political Studies* XLIV, (1996): 438.

¹⁶ Dolayısıyla burada "yetki verme" (delegation) kuvvetler ayrılığının yerine geçmemelidir, aksine onu tamamlamalıdır. David Epstein ve Sharyn O'Halloran, "The Nondelegation Doctrine and the Separation of Powers: A Political Science Approach", *Cardozo Law Review* 20, (1999): 951.

¹⁷ Richard A. Posner, "The Constitution as an Economic Document", *George Washington Law Review* 56, (1987): 12.

olduğu gibi, klasik modellerden zıt rejimlerin tanımına dayalı unsurlar sunar. İlk başta, başkanlık sistemiyle ilgili tartışma, tarihsel yöntemi takip ederek, sistemin kendisinde bulunan özelliklere tabi unsurları sıralamaya daha fazla yönelmiş olabilir; ancak daha sonra operasyonel özelliklere ve kurumsal sonuçlara da odaklanmıştır. Bu ampirik yaklaşımın sistem tarafından üretilen ve hesaplanan sonuçları ABD dışındaki başkanlık siyasi çatışmasını çözme kabiliyetini de ortaya koymaktadır.

Başkanlık için Verney tarafından öne sürülen orijinal önerme şu unsurları haizdir¹⁸:

- a. Meclis, yalnızca meclis olarak kalır.
- b. Yürütme monisttir; meclis seçimleri sırasında halk tarafından belirli bir süre için seçilen bir başkandır.
- c. Hükümet başkanı, devlet başkanıdır.
- d. Başkan, kendisine bağlı sekreterlerini atar.
- e. Yürütmede başkan tek yetkili konumdadır.
- f. Meclis üyeleri, yürütmede göreve uygun değildir ve bunun tersi de geçerlidir.
- g. Yürütme, anayasaya karşı sorumluluk taşımaktadır.
- h. Başkan, meclisi feshedemez veya onu buna zorlayamaz.
- i. Meclis, nihai olarak hükümetin diğer organları üzerinde yücedir ve parlamenter sistemde olduğu gibi yürütme ve yasama organlarının birleşmesi yoktur.
- j. Yürütme, seçmene karşı doğrudan sorumludur.
- k. İlke olarak siyasal sistemde güç odağı bulunmamaktadır.

Öte yandan doktrinde geleneksel olarak başkanlık sistemlerinin iki temel sorunu belirlenmiştir. Birinci olarak Linz'in "ikili meşruiyet sorunu" dediği şey söz konusudur, yani yürütme ve yasama organı arasındaki, ikisinden hangisinin halkın iradesini gerçekten temsil ettiğine dair anlaşmazlıkları çözecek hiçbir demokratik ilkenin olmadığı gerçeğidir. Bu nedenle, bir azınlık hükümeti icracı olduğunda (iktidar partisinin ara seçimleri kaybetmesi sonucunda), doğrudan seçilen bu iki şube arasındaki rekabetin yarattığı açmaz, "çıkılmaz", "hareketsizliğe" ve "zayıf yönetilebilirliğe" neden olabilir. İkincisi, başkanlık yetkisinin "katılığı" sorununa dairdir. Linz'in yazdığı gibi, görev şartlarındaki esnekliğin olmaması olayların gerektirebileceği sürekli yeniden düzenlemelere yer bırakmadan siyasi süreci süresiz, katı bir şekilde sınırlandırılmış dönemlere böler¹⁹. Böylece, parlamenter sistemde bir hükümet krizi olan husus, başkanlık sisteminde tam gelişmiş bir rejim krizine dönüşebilir.

¹⁸ Douglas V. Verney, *The Analysis of Political System*, (Glencoe: The Free Press, 1959), 39 vd.

¹⁹ Juan J. Linz, "The Perils of Presidentialism", *Journal of Democracy* 1, S.1 (1990): 51-69.

Başkanlık sistemi bu şekilde kısaca ortaya konulduktan sonra üzerine durulması bir husus, güç dengesinde başkanlığa yönelik ikna edici bir eğilim olarak siyasi araştırma literatüründe “güçlü başkanlıkçılık” veya “hiper-başkanlıkçılık” şeklinde yapılan adlandırılmadığı²⁰. Bu kavram, hem olağanüstü anayasal yetkilerin miktarına hem de başkana tanınan yetkilerin kullanımına ve ayrıca üç siyasi önkoşulla başkana tevdi edilen net anayasal yetkilere dayanmaktadır. Bunlar²¹; a. birleşik hükümet, b. parti disiplini ve c. başkanın parti lideri olarak tanınması olarak belirtilebilir. Bu hallerde bazen başkanlar eylem ve işlemlerine yönelik eleştirilerin üstesinden gelmek için etkili ve merkezi yönetim ihtiyacına dayanırlar. Belirli bir durumda yönetsel verimlilik argümanının esası ne olursa olsun, hiper-güçlü bir başkanlık kök saldıgında, mevcut güçler ve dengeler, acil durum veya diğer özel durum geçtikten sonra bile ilgisizlik riskiyle karşı karşıya kalır ki²², bu da yerleşik bir güç yoğunlaşmasına neden olur.

Demokrasi ise toplumsal bir uygulamadan başka bir şey değildir ve bu haliyle belirli bir değere veya amaca yönelik kurumları doğuran bir dizi düzenli davranış ve tutumla doğrulanır. Kolektif sürekli tavrın cisimleşmiş hali olarak kurumlara ilişkin bu fikir (geleneksel *caudillismo* değişkeni²³ ve güçlü başkanlarla birlikte), kendi içinde ideolojik kurumsal güçler üçgeninin kasıtlı olarak dengesizliğini taşımaktadır. Bu dengesizlik, hiper-başkanlık rejimlerine²⁴ ve aynı anda delegasyona dayalı²⁵ yasama organlarına zemin ve varlık kazandırabilecek bir husustur²⁶.

²⁰ Demet Çelik Ulusoy, “Measuring the Presidential Powers: New Governmental Design in Turkey”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 70, S.3 (2021): 1017.

²¹ Ivo Hernandez-Mirabal, *Legislative Control over the Executive in Latin American Presidential System*, (Tübingen: Dissertation zur Erlangung des akademischen Grades Doktor der Sozialwissenschaften in der Fakultät für Sozial- und Verhaltenswissenschaften der Eberhard-Karls-Universität, Januar 2004), 36 vd.

²² Susan Rose-Ackerman, Diane A. Desierto ve Natalia Volosin, “Hyper-Presidentialism: Separation of Powers without Checks and Balances in Argentina and the Philippines”, *Berkeley Journal of International Law* 29, S.1 (2011): 246-333, s. 250.

²³ Hector Fix Ferro ve Pedro Salazar-Urgate, “Presidentialism”, in Michel Rosenfeld ve Andras Sajo, editör, *The Oxford Handbook of Comparative Constitutional Law* (Oxford: Oxford University Press, 2012), 636.

²⁴ Susan Rose-Ackerman ve Edgar Andres Melgar, “Hyper-Presidential Administration: Executive Policymaking in Latin America”, *Arizona Law Review* 54, (2022): 1112.

²⁵ Christopher Larkins, “The Judiciary and Delegative Democracy in Argentina”, *Comparative Politics* 30, S.4 (1998): 424.

²⁶ Ayrıca burada delegasyona bağlı güç yoğunlaşmasının yanında yürütme erki etrafında gelişen bir diğer iktidar yoğunlaşması biçimi “rekabetçi otoriterizm”dir. Birçok Latin Amerika örneğinde olduğu gibi, popülizmin yürütmedeki güç yoğunlaşmasına neden olan yönünü, yalnızca rekabetçi otoriterliğin yükselişi için bir katalizör temsil ettiğini söylememiz gerekir. Levitsky ve Way’e göre, gerçek bir demokraside özgür, adil, rekabetçi seçimler söz konusu olmalı, oy hakkı genel olmalı, bireysel özgürlükler (ifade özgürlüğü, basın özgürlüğü ve örgütlenme özgürlüğü gibi) var olmalı ve nihai olarak iktidar ve muhalefet arasındaki mücadele eşit koşullar altında yürümelidir. Buna göre özellikle etkili muhalefet hakkı iktidar karşısında yozlaştırılmamalıdır. Bu son unsur gerçekleştirilmediği takdirde mevcut rejim otoriterlik ve demokrasi arasındaki kaygan zeminde yer

Başkana güçlü bir yasama manevra alanı verilen ülkelerde, hiper-başkanlık sistemi, yasama-yürütme ilişkilerinde sistem tıkanıklığını önlemek için operasyonel bir araç olarak kendini gösterebilir. Başkanlığın başarısı, bu bağlamda, başkanın yasa tasarısı girişimlerinin yoklama oyları üzerindeki onay oranlarının tahmin edilmesiyle ölçülebilir. Hareketsizlik veya kurumsal hareketin parlamento ile yürütme arasında çökmesi, başkanın parlamentoda belirli bir parti çoğunluğu ve desteği ile sayılabileceği durumlarda, iki şubenin bağımsız olarak seçilmesinin bir sonucu olarak gerçekleşmesi gerekmez. Yürütmenin parlamentodaki iktidar partisi veya iktidar koalisyonunun desteğini tehlikeye atan gevşek bir parti disiplini olduğunda veya başkanın yasa koyucuları disipline etme olasılığı çok düşük olduğunda riskler artar.

Öte yandan hiper-başkanlık demokrasilerinin başkanlık sistemine içkin olan bu iki sorunu özel olarak ele alma biçimleri, onları arketip başkanlık modelinden (Amerika Birleşik Devletleri) genellikle ayıran ölçüt olarak ortaya çıkmaktadır. İlk olarak, hiper-başkanlık sistemleri yürütme ve yasama arasındaki açmazı, başkanın yetkilerini daha da genişleterek, ona Kongre ile gelişen güç anlaşmazlığında bir avantaj sağlayarak çözüme eğiliminde olmuştur. İkincisi, hiper-başkanlık sistemleri, örneğin görevden almayla ilgili anayasal hükümleri çok alışılmışın dışında bir şekilde yorumlamak gibi, başkanlığın görev süresinin esnekliğini artırmanın “gayri resmi” yollarını bulmuşlardır²⁷. Görüldüğü gibi hiper-başkanlık, genel itibariyle başkanın aşırı ve yoğun yetkilere sahip olduğu bir siyasal sisteme işaret etmektedir²⁸. Üstelik hukuksal mekanizmalar da bu doğrultuda araç haline gelmektedir.

Şu halde, hiper-başkanlık sistemlerinin başkanları, ABD başkanından daha fazla yasama yetkisine sahiptir²⁹. Örneğin Latin Amerika’daki bu türden baş-

---

almaya devam edecektir. Etkin muhalefet hakkı anayasal bir şekilde korunmadığında yarışmacı otoriter rejim ortaya çıkmaktadır. Yarışmacı otoriter rejimlerde resmi olarak demokratik kurumlar söz konusu olup, bunlar geniş kitleler tarafından iktidara ulaşmanın yolu olarak görülür. Fakat, bu şekildeki sivil rejimlerde, iktidardakiler bünyelerinde bulunan makam ve kaynakları kötü amaçla kullanırlar ve bu yolla rakiplerine üstünlük elde ederler. Muhalefet partilerin olması ve demokratik yollarla iktidara gelmeyi hedeflemeleri söz konusu rejimleri rekabetçi kılarken, bu yarışmanın yönetenlerin yoğun yönlendirmesi altında olması ise bunları anti-demokratik kılmaktadır. Steven Levitsky ve Lucan A. Way, *Competitive Authoritarianism: Hybrid Regimes After the Cold War*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2010), 6-7. Bu rejimler yarışmacı olup adil değillerdir. Bu türden olan rejimleri Brownlee “seçimli otoriterizm” olarak da adlandırmaktadır. Jason Brownlee, “Potents of Pluralism: How Hybrid Regimes Affect Democratic Transitions”, *American Journal of Political Science* 53, S.3 (2009): 523 vd.

²⁷ Llanos Mariana ve Detlef Nolte, “The Many Faces of Latin American Presidentialism”, *Latin America*, S.1 (2016): 8.

²⁸ Christopher A. Martinez ve Andres Dockendorff, “Hyper-Presidentialism under Question: Evidence from Chile”, in Mariana Llanos ve Leiv Marsteintredet, editör, *Latin America in Times of Turbulence* (Melbourne: Routledge, 2023), 54.

²⁹ Ayrıntılı bir inceleme için bkz. Şule Özsoy Boyunsuz, *Dünyada Başkanlık Sistemleri*, (Ankara: İmge Yayınları, 2017).

kanların (a) kapsamlı kararname yetkileri vardır, yani farklı politika alanlarında kendi başlarına yasa yapabilirler. Bazı durumlarda, bu yetkiler önceden kongre tarafından yetki verilmesini gerektirirken, diğer durumlarda doğrudan anayasa tarafından yetkilendirilme söz konusudur. Bazı başkanlar ayrıca (b) belirli politika alanlarında münhasır yasama girişimi yetkisine sahiptir³⁰. Shugart ve Mainwaring'ın “münhasır yetki” diye açıkladıkları bu yetki, bazı kritik konulara, özellikle bütçelere, ama aynı zamanda askeri politikaya, yeni bürokratik ofislerin oluşturulmasına ve tarife ve kredi politikalarına ilişkin yasalara kadar uzandığı gözlemlenmektedir³¹. Cheibub, Elkins ve Ginsburg ayrıca, (c) 1979 sonrası Latin Amerika başkanlık anayasalarının neredeyse yüzde 90'ının başkana anayasa değişiklikleri teklif etmesine izin verdiğini belirtmektedirler. Keza bu sistemlerde başkanların (d) kısmi veto yetkileri vardır, bu da onlara bir tasarının yalnızca istedikleri kısımlarını ilan etmelerine izin verir ve böylece kongrede yapılan oturum kayıtlarını reddetme fırsatını sunar. Son olarak, bazı başkanların (e) bağlayıcı olan referandum çağrısı yapma yetkisi vardır. Böyle olmakla birlikte hiper-başkanlık demokrasileri, başkanların gücünü geleneksel başkanlık modelinin ötesinde artıran yasama dışı kurumsal özelliklere de sahiptir. Gerçekten de Latin Amerika'daki çoğu başkan (a) kongre onayı olmadan bakanlarını atama kapasitesine sahiptir. Ayrıca, (b) parlamentoların genellikle kabine üyelerini sansürlemek için çok zayıf yetkileri vardır. Bu tür sistemlerde başkanların (c) ABD anayasasının sağladığı “nispeten dar” olanlardan çok daha kapsamlı olağanüstü hal yetkileri de söz konusudur. Son olarak, Brezilya ve Arjantin gibi ülkelerde, (d) başkan, eyalet hükümetlerine kendi başına müdahale edebilmektedir³².

Öte yandan burada kısaca 2017 Anayasa değişikliği³³ ile getirilen Türkiye'deki Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine değinmekte fayda vardır. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi bir başkanlık hükümet sistemi değildir³⁴. Bu sistemin esasen başkanlık sistemiyle kavram ve unsur bakımından bir ilgisi de bulunmamaktadır. Başkanlık sistemi bir sert erkler ayrılığı sistemidir. Dolayısıyla bir başkanlık sisteminde yasama ve yürütme organları kesinkes bir şekilde ayrışır. Böyle olmakla yasama ve yürütme organları da birbirlerinin görevleri-

³⁰ Laurence Whitehead, “Varieties of Presidentialism, and the Quality of Democracy,” Erişim Tarihi: Mart 10, 2023, <https://archivos.juridicas.unam.mx/www/bjv/libros/6/2748/28.pdf>, 480 vd.

³¹ Matthew Soberg Shugart ve Scott Mainwaring, “Democracy in Latin America: Rethinking the Terms of the Debate”, in Scott Mainwaring ve Matthew Soberg Shugart, editör, *Presidentialism and Democracy in Latin America* (Cambridge: Cambridge University Press, 2012), 48.

³² Jose Antonio Cheibub, Zachary Elkins ve Tom Ginsburg, “Still the Land of Presidenatialisim? Executives and the Latin American Constitution”, in Detlef Nolte ve Almut Schilling-Vacaflor, editör, *New Constitutionalism in Latin America: Promises and Practices* (Farnham: Ashgate, 2012), 92.

³³ Bu tür anayasa değişiklikleri için Landau “suiistimalci anayasacılık” tabirini kullanmaktadır. Bkz. David Landau, “Abusive Constitutionalism”, *University of California Davis* 47, (2013): 195-200.

³⁴ Keza bkz. Şule Özsoy Boyunsuz, “Türkiye'nin İçinde Bulunduğu Sistem Gerçek Bir Başkanlık Sistemi Değil,” Erişim Tarihi: Ocak 8, 2024, <https://daktilo1984.com/roportajlar/sule-ozsoy-boyunsuz-turkiyenin-icinde-bulundugu-sistem-gercek-bir-baskanlik-sistemi-degil/>.

ne son veremezler; başkan meclisi feshedemez, meclis de başkanlık seçimlerini yenileyemez³⁵. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde bu karakteristik özellikler yoktur. Ayrıca seçimlerin yenilenmesi halinde seçimler aynı gün birlikte yapılmaktadır. Belli ki yasama ve yürütme arasında bir birlik kurulmuştur. Böyle olmakla birlikte Cumhurbaşkanının cari sistemde parti genel başkanı olabildiğini de hatırlamak gerekir. Partili Cumhurbaşkanı ve Meclis özdeşliği ve eşgüdümü yaratılmak istenen bir ortamda erkler ayrılığından söz etmek pek mümkün değildir. Dolayısıyla cari hükümet sisteminde denge ve denetim mekanizması da pek zayıf kalmaktadır. Haliyle ülkemizde gerçek anlamda bir anayasanın olmadığı, mevcut anayasanın “görünüşte”, “sahte” ve hatta “tuzak” anayasa³⁶ olduğu dahi söylenmektedir³⁷.

Bu bağlamda Türkiye'nin başkanlık sisteminden mülhem sistemin halk tarafından seçilmiş otoriter devlet başkanı öngördüğü söylenmektedir³⁸. Buna göre Türkiye tercihini, yasama üstünlüğü doğrultusunda (daha temsili bir seçim kuralı ve daha çağdaş bir parlamenter yapı oluşturmak ve liberal temsili demokrasiyi uygulamak için hukuk çerçevesinde faaliyet göstermek) bir anayasal yapı inşa etmek yönünde kullanmamıştır. Dolayısıyla Türkiye'nin karşı karşıya olduğu şey, başkanlık demokrasisi değildir, daha ziyade parlamenter demokrasiye karşı bir tür başkanlık sistemidir³⁹. Bu da, hukukun üstünlüğüne bağlı kurallara, demokratik kurumlara ve özellikle insan hakları bakımından cari olan Sözleşmesel (örneğin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi) gerekliliklere yönelik olumlu yaklaşımın zayıfladığını göstermektedir⁴⁰. Öte yandan doktrinde her ne kadar demokratik standartlar bakımından üstünlükleri olduğu söylenmese de kanaatimizce ülkelelerin siyasi yapısına göre bazı sistemlerin, örneğin Türkiye örneğinde parlamenter sistemin, demokratik değerinin daha üstün olduğu⁴¹ söylenebilir.

³⁵ Ergun Özbudun, “Başkanlık Sistemi ve Türkiye”, *Liberal Perspektif Analiz*, S.1 (2015): 2.

³⁶ Kavramlar için bkz. Giovanni Sartori, “Constitutionalism: A Preliminary Discussion”, *The American Political Science Review* 56, S.4 (1962): 863.

³⁷ Bkz. Kemal Gözler, “Elveda Kuvvetler Ayrılığı, Elveda Anayasa,” Erişim Tarihi: Mart 11, 2023, <https://www.anayasa.gen.tr/elveda-anayasa-v2.pdf>.

³⁸ Ersin Kalaycıoğlu, “The Challenge of Presidentialism à la Turca in Turkey”, *Istanbul Policy Center Commentary*, (November 2014): 3.

³⁹ Kalaycıoğlu, “The Challenge of Presidentialism à la Turca in Turkey,” 3.

⁴⁰ Bu doğrultuda Türkiye’de bir direnç bariyerinin olduğuna yönelik bir çalışma için bkz. Yaşar Salihaşaoğlu, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Türkiye: Bazı Rakamlar ve Gerçekler”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* XIII, S.1-2 (2009): 253. Ayrıca bkz. Ebru Karaman, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Kararlarının Yerine Getirilmemesinden Doğan Sorumluluk”, *Istanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası* LXXII, S.1 (2014): 433. İnsan hakları ihlallerinin Türkiye’deki örnek bir görünümü için bkz. Simay Doğmuş, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin X-Türkiye Kararı Hakkında Bir Değerlendirme”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 20, S.1 (2018): 381 vd.

⁴¹ Levent Korkut, “Ergun Özbudun’la Hükümet Sistemleri Üzerine Söyleşi”, *Demokrasi Platformu* 9, S.33 (2013): 1-12, s. 3.

III. PARLAMENTER HÜKÜMET SİSTEMİNİN DEMOKRATİKLİK DEĞERİ VE TÜRKİYE İÇİN ÖNERİ

Amerikan federalizminin veya başkanlık sisteminin aksine, parlamenter hükümet kasıtlı kurumsal tasarımın ürünü olmamıştır. Aksine, birkaç yüzyıl boyunca İngiltere’de yavaş yavaş gelişim göstermiştir⁴². Örneğin Norton 1688’i, ülkeyi terk etmek zorunda kalan Kral II. James ile olan çatışmasında parlamentonun galip geldiği zamanı, parlamenter egemenliğin başlangıcı olarak tanımlar⁴³. Parlamento, o zaman, yani 1689’da, yeni Kralı William Orange’ı etkili bir şekilde seçebilmiş ve yetkilerine önemli kısıtlamalar getirebilmiştir. Lowell’e göre de, parlamenter hükümetin kökleri, Kral’ın partiden (Whigler) bir çoğunluğa sahip olan bir hükümeti atayarak Avam Kamarası’nı ilk kez yatıştırdığı 1693 yılına kadar geri götürülebilir⁴⁴.

Görüldüğü gibi 1688 tarihi, Britanya’da parlamentonun ağırlığını hissettirmeye başladığı tarihtir. Zira bu tarihte Parlamento, Kral II. James’i ülkeyi terk etmek zorunda bırakarak, William of Orange’ı tahta çıkartmış ve yetkileri üzerinde önemli kısıtlamalara gitmiştir. 1693’te ise Kral ilk defa Avam Kamarası’nda çoğunluğa sahip gruptan (the Whigs) bir hükümet oluşturmuştur. 1714 yılında Hanovra Hanedanı’nın tahta geçmesiyle, İngilizce bilmeyen Kral George, Kabin toplantılarına katılmadan, sonradan yapılan tercüme ile müzakere neticelerini öğrenmekteydi. Ondan sonraki krallar ise İngilizce bilmekle beraber kabine toplantılarına katılmayarak bu geleneğin yerleşmesini sağladılar. Keza 18. yüzyıl sonlarına doğru evrilmeye başlayan *impeachment* kurumunun, siyasi sorumluluğu ortaya çıkarmasıyla birlikte parlamenter sistemin gelişiminde önemli bir eşik daha geçilmiştir. *Impeachment* bir ceza usul kurumu olarak, suç işlediği ileri sürülen bakanların mahkeme vazifesi gören Lordlar Kamarası’na sevki anlamına gelmekteydi⁴⁵. Kurum, süreç içerisinde siyasi sorumluluğu yerine getirecek bir tehdit aracına dönüşmüş ve bu suretle Avam Kamarası’nın güvenine sahip olmayan bakanların istifaya mecbur edilmesi sağlanmıştır.

Parlamento, yüzyıllardır, görüş ayrılıklarını dile getirmek ve adil oyun ruhuyla vatandaşların temsilcileri arasında tartışmalar yürütmek için merkezi bir Avrupa siyasi kurumu olmuştur. Modern bir parlamento, temyiz olmaksızın egemen kararlar alma hakkını talep ederek hükümeti ve bürokrasiyi kontrol eder⁴⁶.

⁴² Sezen Kama, "Parlamenter Hükümet Sistemi Olarak 'Westminster Modeli' Britanya Örneği Üzerine Bir Deneme", *MÜHFHAD* C. 22, S.2 (2016): 163-164.

⁴³ Philip Norton, *The Commons in Perspective*, (Oxford: Basil Blackwell, 1981), 12.

⁴⁴ A. Lawrence Lowell, *Governments and Parties in Continental Europe*, (London: Longmans Green, and Co., 1896), 3.

⁴⁵ Scott s. Barker, "An Overview of Presidential Impeachment", *Colorado Lawyer*, (August-September 2018): 31.

⁴⁶ John Adler, *Constitutional and Administrative Law*, (London: Macmillan, 1999), 90 vd.

Bu çalışmada biz parlamentarizmi; müzakere (parlamentodaki karşıt bakış açıları arasında), temsil (bir parlamentoda vatandaşların), sorumluluk (hükümetin parlamentoya karşı) ve egemenliğin (bir yönetim içindeki bir parlamentonun) çekirdeğini oluşturduğu tezi üzerine inşa etmekteyiz. Bu bakımdan parlamenter sistem parlamentarizm kavramını kullanmakla parlamentoyu diğer meclis türlerinden ayırır, onu benzersiz bir temsil kurumu yapar⁴⁷. Parlamentarizmin bu ayırt edici kavramlar kümesi, özellikle bu boyutların her biri çoğu Avrupa parlamentosunda şiddetle tartışıldığından, tüm gerçek parlamentoların karşı karşıya kaldığı sorunların tarihsel, söylemsel ve politik analizi için net bir gündem yaratır. Parlamento, parlamentarizm ve parlamenter kavramlar kümesi, siyasi temel kavramların özünde tartışmalı doğasının mükemmel bir örneğini oluşturur⁴⁸. Herhangi bir ulusal bağlamda parlamentarizm, bir dizi siyasi anlaşmazlığın ürünü olmuştur ve doğası hakkında devam eden bir siyasi tartışma sürecinin bir sonucu olarak daha da gelişmiştir⁴⁹. Çoğu, Avrupa siyasi kültürünün o kadar önemli bir özelliği haline geldi ki, bu tür anlaşmazlıklar ve bunun sonucunda siyasi sistemlerde meydana gelen dönüşüm süreci tolere edilir hale gelmiştir. Başlangıçta belirtilmediği gibi, varsayımsal hareket noktamız, siyasi bir kavram olarak parlamentonun kendisi tarafından bir arada tutulan bir kavramlar kümesini içeren dört boyutlu ideal bir parlamento tipinin işleyişinden ibarettir. Temsil, müzakere, egemenlik ve sorumluluğun boyutları⁵⁰, siyasi failer ve siyaset yazarları tarafından⁵¹ benzer şekilde kullanılan bir kavram olan parlamento kavramının tarihsel incelemesinin gündemini belirler.

Öte yandan hükümet biçimi, demokratik bir rejimin hayatta kalma şansı açısından ne tür bir fark yaratır? Demokratik hükümetlerin iki temel biçimi vardır. Birinde hükümet var olmak için yasama organının güvenine bağlıdır. Diğerinde hükümet, daha doğrusu başı, belirli bir süre için görev yapar; dolayısıyla yasama ve yürütme birbirinden bağımsızdır⁵². Parlamenter olan eski tip sistemlerde yasama çoğunluğu, ya hükümete güvensizlik oyu vererek ya da hükümet tarafından başlatılan güven oylamasını reddederek hükümeti görevden alabilir. Bundan

⁴⁷ Parlamentoların işlevleri bilim adamları tarafından ve parlamento belgelerinde çeşitli şekillerde tanımlanmıştır. Bunlar için bkz. Ken Coghill and Others, "The Functions of Parliament: Reality Challenges Tradition", *Australasian Parliamentary Review* 27, S.2 (2012): 57.

⁴⁸ Hironori Yamamoto, *Tools for Parliamentary Oversight*, (Switzerland: Inter-Parliamentary Union, 2007), 9.

⁴⁹ David Beetham, *Parliament and Democracy in the Twenty-First Century*, (Switzerland: Inter-Parliamentary Union, 2007), 1.

⁵⁰ Cristina Leston, *Parliamentary Institutions: Basic Concepts*, (Vietnam: United Nations Development Programme Project, 2007), 12-14.

⁵¹ Pasi Ihalainen, Cornelia Lie ve Kari Palonen, "Parliament as a Conceptual Nexus", in Pasi Ihalainen, Cornelia Lie ve Kari Palonen, editör, *Parliament and Parliamentarism* (New York: Berghahn, 2016), 6 vd.

⁵² Bkz. Jose Antonio Cheibub, *Presidentialism, Parliamentarism, and Democracy*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2007), 1.

sonra ya mevcut milletvekiliği dağılımı temelinde yeni bir hükümet kurulur ya da bu mümkün olmazsa, yeni sandalye dağılımının öyle olacağı umuduyla yeni seçimler yapılır⁵³. Başkanlık olan ikinci tür sistemlerde⁵⁴, hükümeti devirmek için böyle bir mekanizma yoktur. Hükümet başkanı seçildikten sonra belirli bir süre için görev yapar. Başkanlık sistemlerinde, hükümet başkanı belirli politikalardan yana olsa bile görevden alınmaz⁵⁵.

Lijphart'ın parlamenter hükümet tanımı⁵⁶, parlamento hükümetinin veya kabine hükümetinin; kısaca, yürütme yetkisinin yasama yetkisinden çıktığı ve ona karşı sorumlu olduğu anayasal demokrasi biçimi olarak tanımlanabileceğini kabul eden Leon Epstein'inkine yakındır⁵⁷. Tanım, yürütmeye yetkinin, yürütmenin de sorumlu ve hesap verebilir olduğu bir varlık olan parlamento tarafından verildiği gerçeğini özetlemektedir. Tanımlar, yürütme erkinin desteğini ve biçimini oluşturan, onun üzerinde her türlü denetimi sağlayan ve onu yasalara ve yasama tartışmalarına tabi kılan parlamento olduğu şeklindeki temel varsayımdan pek farklı değildir⁵⁸. Sistem aynı zamanda parlamentonun egemen olduğu ve parlamento ile hükümet arasında herhangi bir kuvvetler ayrılığına izin vermediği, sadece yasama/yürütme erki paylaşımına yapısal olarak izin verdiği kurucu ilkesinden de adını almıştır.

1959'da Douglas Verney deparlamenter sistemin bileşimini tanımlayan noktalar belirlemiştir. Ona göre parlamentarizm en yaygın olarak benimsenen hükümet sistemidir ve birçok ülkeye örnek teşkil eden İngiliz sistemi olduğu için özellikle İngiliz parlamenter deneyimine atıfta bulunmak uygun görünmektedir⁵⁹.

⁵³ David J. Samules ve Matthew S. Shugart, *Presidents, Parties, and Prime Ministers*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2010), 4.

⁵⁴ Başkanlık sisteminin özü erkler ayrılığıdır, ancak örtüşen kontroller ve dengeler kavramı da aynı derecede önemlidir. Ne var ki başkanlık sistemi bozulmaya eğilimlidir. Örneğin hiper-başkanlık sisteminde, başkanlar, eylemlerini savunmak için erkler ayrılığı söylemini kullanmaktaysa da diğer şube ve kurumlar tarafından kontrol ve denge dayatılmasına karşı çıkmaktadırlar. Bkz. Rose-Ackerman, Desierto ve Volosin, "Hyper-Presidentialism: Seperation of Powers without Checks and Balances in Argentina and the Philippines," 247.

⁵⁵ Literatürde demokratik hükümet biçimlerinin sınıflandırılması bol miktarda bulunmaktadır. Parlamenter ve başkanlık olmak üzere iki "saf" sistem türü ve her ikisinin özelliklerini birleştiren bir sistem, çeşitli şekillerde karma, yarı-başkanlık veya parlamenter- başkanlık sistemi olarak adlandırılan bir sistem olduğu konusunda genel bir fikir birliği var gibi görünmektedir. Böylece; hükümetlerin var olmak için yasama çoğunluğunun desteğini alması gereken sistemler parlamenter olarak sınıflandırılır; hükümetlerin var olmak için yasama çoğunluğunun desteğine ihtiyaç duymadığı sistemler başkanlık olarak sınıflandırılır ve hükümetlerin var olmak için hem yasama meclisindeki çoğunluğa hem de seçilmiş başkanlara bağlı olduğu sistemler karma olarak sınıflandırılır. Cheibub, *Presidentialism, Parliamentarism, and Democracy*, 33, 35.

⁵⁶ Arend Lijphart, *Patterns of Democracy*, (New Haven: Yale University Press, 2012), 106-107.

⁵⁷ Bkz. Mehmet Turhan, "Stabilization of the Parliamentary System in Turkey", *Dicle University Journal of Law Faculty 1*, S.1 (1983): 135.

⁵⁸ Hernandez-Mirabal, *Legislative Control over the Executive in Latin American Presidential System*, 21 vd.

⁵⁹ Hernandez-Mirabal, *Legislative Control over the Executive in Latin American Presidential System*, 22.

Verney'nin vardığı sonuçlardan önemli bir ayrıntı, parlamenter sistemin devrimci bir değişimin sonucu olmadığı ülkelerde, üç büyük evrim adımı veya aşamasından geçmiş olabileceğidir⁶⁰:

- a. Tüm siyasi sistemden sorumlu olarak bir Hükümdar tarafından hükümet edilmesi
- b. Kralın hegemonyasına meydan okuyan üyelerden oluşan bir meclisin ortaya çıkışı
- c. Meclis, yürütme yetkisini kendi üyeleri arasından ve demokratik yollardan seçerek kralın yönetim yetkisini devralması.

Bununla birlikte Verney'nin ortaya koyduğu bu fikir, son yüzyıllarda Birleşik Krallık'ta yaşanan durumu tasvir etmektedir. Bu bağlamda parlamenter sistemin çeşitli ilkeleri ise şunlardır⁶¹:

- a. Meclis, parlamento adını alır.
- b. Yürütme ikiye ayrılır.
- c. Devlet Başkanı, Hükümet Başkanını atar.
- d. Hükümet Başkanı, bakanları atar.
- e. Hükümet kolektif bir organdır.
- f. Bakanlar genellikle parlamento üyeleridir.
- g. Hükümet, meclise karşı siyasi olarak sorumludur.
- h. Hükümet Başkanı, Devlet Başkanına parlamentoyu feshetmesini tavsiye edebilir.
- i. Bir bütün olarak Parlamento, hiçbiri diğerine hâkim olamayacak olan onu oluşturan parçalar olan Hükümet ve Meclis üzerinde üstündür.
- j. Hükümet bir bütün olarak seçmenlere karşı ancak dolaylı olarak sorumludur.
- k. Parlamento, siyasi sistemde iktidarın odak noktasıdır.

Sartori ise, parlamentarizmin mevcut ve tarihsel biçimlerini üç ana kategoriye ayırır: a. yürütmenin parlamentoza zorla hâkim olduğu İngiliz tipi başbakanlık veya kabine sistemi; b. yönetmeyi neredeyse imkânsız hale getiren Fransız (üçüncü ve dördüncü cumhuriyet) tipi hükümet meclisi; c. parti kontrollü parlamentarizmin “orta yol” formülü. Parlamentarizmin, parlamentonun egemen olduğu bir siyasi sisteme verilen tek tip bir isimden ziyade, “bir dizi işlevsel siyasi sonucu” tanımlayan bir terim olduğu fikri buradan kaynaklanmaktadır⁶². Böyle olmakla parlamentarizmin çeşitlilik gösterebileceği fikri, mevcut farklılıkların

⁶⁰ Verney, *The Analysis of Political System*, 17 vd.

⁶¹ Hernandez-Mirabal, *Legislative Control over the Executive in Latin American Presidential System*, 22-23.

⁶² Giovanni Sartori, *Comparative Constitutional Engineering: An Inquiry into Structures, Incentives and Outcomes*, (London: Macmillan Press, 1994), 101.

her ülkeye göre farklı yasama-yürütme ilişkileri modellerinin sonucu olabileceğini anlamamıza yol açar.

Tüm bunlardan sonra parlamenter hükümet sisteminin demokratiklik değerini de sorgulamak gerekir.

Demokrasi komplike bir mantıktan ilerler, ancak yine de doğrudan ve mümkün olabilmektedir. Yirminci yüzyıl, insanlık tarihinin en büyük siyasi vahşetlerinden bazılarında tanık olurken, aynı zamanda demokrasinin dünyanın büyük bir bölümünde yavaş yavaş kurulduğu ve pekiştiği bir yüzyıldır. Gerçekten de bin yılın sonunda, her zamankinden daha istikrarlı demokrasiler var olmuş ve demokrasinin tamamen yabancı olduğu hiçbir kıta söz konusu olmamıştır⁶³. Vadedini yerine getirmek için, demokratik hükümet etkili olduğu kadar iyi huylu da olmalıdır. Çokça belirtildiği üzere asıl kaygı, devleti ehliileştirmek ve hükümetin gücünü kısıtlamaktır. Yasa ve düzeni uygulayabilen ve hakları güvence altına alabilen bir hükümet olmadan demokratik hükümet var olamaz. Gerçekten de aynı zamanda, demokrasi sınırlı hükümet anlamına gelmektedir. Bu bakımdan hükümetin düzenleme yapmasının yasak olduğu korunan bir özel alanın varlığı ve saygı göstermekle yükümlü olduğu bir dizi insan hakkı söz konusudur. Kamusal alan ile özel alan arasındaki kesin sınırlar sürekli olarak gözden geçirilirken, bir tür özel alan ve bir dizi yurttaş haklarına bağlılık olmalıdır.

Popüler hükümet birçok biçim alabilir⁶⁴, ancak çağdaş örnekler ağırlıklı olarak temsili demokrasilerdir. Böylece, halk egemenliği, vatandaşlardan bireysel politikacılara ve özellikle siyasi partiler olmak üzere kolektif aktörlere yetki devri yoluyla gerçekleştirilir. Nasıl demokratik toplumlarda vatandaşlar özel yaşamlarındaki önemli görevleri uzmanlara devredebiliyorlarsa, kamusal yaşamlarının büyük bir bölümünü politikacılara devretmektedirler⁶⁵. İşte bu çalışmada yukarı-

⁶³ Wolfgang Müller, Torbjörn Bergman ve Kaare Storm, "Parliamentary Democracy: Promise and Problems", in Wolfgang C. Müller, Torbjörn Bergman ve Kaare Storm, editör, *Delegation and Accountability in Parliamentary Democracies* (Oxford ve New York: Oxford University Press, 2006), 3 vd.

⁶⁴ Bkz. Jose Antonio Cheibub, Zachary Elkins ve Tom Ginsburg, "Latin American Presidentialism in Comparative and Historical Perspective", *Texas Law Review* 89, (2011): 1737.

⁶⁵ Öte yandan Cheibub'a göre, parlamentarizm ve başkanlık sisteminin içkin özelliklerine dayanan açıklamalarda, hayatta kalma, hükümet biçimine içkindir. Bu tür teoriler, başkanlık sistemini tanımlayan kuvvetler ayrılığının başlayarak nedensellik zincirlerini dile getirmekte, bu sistemin çözümsüz tartışmalara eğilimli olduğu iddiasını üretmekte ve bu tür tartışmaların demokratik kurumları baltaladığı sonucuna varmaktadır. Cheibub, başkanlık demokrasilerinin kırılganlığının nedeninin, demokrasinin her türlüşününün yok olma ihtimali olan ülkelerde başkanlık kurumlarının benimsenmiş olması olduğunu ileri sürmektedir. Başka bir deyişle, başkanlık demokrasilerinin sorunu "kurumsal olarak kusurlu" olmaları değildir. Aksine sorun, demokrasilerin herhangi bir türden demokrasinin istikrarsız olma ihtimalinin yüksek olduğu toplumlarda var olma eğiliminde olmalarıdır. Pek çok yeni demokrasinin başkanlık kurumlarını "seçmiş" olmasından kaynaklanan korkular bu nedenle yersizdir. Kesin kurumsal bir bakış açısından, başkanlık sistemi parlamentarizm kadar istikrarlı olabilir. Anayasal çerçevelerin bir kez kabul edildikten sonra değiştirilmesinin zor olduğu göz önüne alındığında, bunları değiştirmeye çalışmanın siyasi açıdan savurgan olabileceği sonucu çıkar. İstikrarsızlığın kaynağının o yapıyla hiçbir ilgisi yokken, bir kurumsal yapıyı demokratik istikrar zemininde değiştirmeye kalkışmak, kaynakların yanlış kullanılması olacaktır. Cheibub, *Presidentialism, Parliamentarism, and Democracy*, 2-3.

da tanımladığımız parlamenter hükümet, çağdaş demokrasilerde delegasyonu ve hesap verebilirliği organize etmenin⁶⁶ en yaygın yoludur⁶⁷.

Gerçekten de hükümet biçiminin demokrasilerin hayatta kalmasını etkilediği fikri, 1980'lerin sonlarında ve 1990'larda karşılaştırmalı siyaset bilimcileri arasında en çok tartışılan konulardan biri olmuştur. Parlamenter kurumların başkanlık kurumlarına üstünlüğü hakkında ilk olarak Juan Linz tarafından geliştirilen argüman⁶⁸, üçüncü demokratikleşme dalgasının ardından doğan demokrasilerin geleceği hakkındaki tartışmaların çoğuna rehberlik etmiştir⁶⁹. Karşılaştırmalı siyaset araştırmacıları arasında, bu demokrasilerin başarılı olması durumunda parlamenter kurumları benimsemeleri gerektiği yönündeki geleneksel bir görüşün ortaya çıktığını söylemek gerekir. Gerçekten de, Cheibub ve Limongi'nin belirttikleri üzere, parlamenter demokrasiler, başta çok çeşitli koşullar altında hayatta kalma kapasiteleri olmak üzere, birçok kilit açıdan başkanlık demokrasilerinden daha iyi performans gösteriyor gibi görünmektedir. 1946 ile 1999 yılları arasında her yirmi başkanlık rejiminden biri yok olmuştur (yani diktatörlüğe dönüşmüştür), oysa her elli sekiz parlamenter rejimden yalnızca biri yok olmuştur. Gerçi şöyle bir durum da söz konusudur; ekonomik gelişmenin çok düşük düzeylerinde, örneğin Sahra-altı Afrika'da gözlenen düzeyde, ne parlamenter ne de başkanlık demokrasilerinin hayatta kalması muhtemel değildir. Bununla birlikte, daha yüksek gelişim seviyelerinde işler farklıdır. Parlamenter demokrasilerin başkanlık demokrasilerinden sürekli olarak daha fazla hayatta kalma olasılığı⁷⁰ olmak-

⁶⁶ Özgürlük meselesinin tek kriteri, parlamento aracılığıyla ifade edilen toplumun sağduyusu ve vicdanıdır. Tüm özgürlük buna bağlı olmalıdır. Bkz. A. F. Pollard, *The Evolution of Parliament, Institute of Historical Research*, (Second Edition, 1926), 186.

⁶⁷ Kanaatimizce parlamenter sistemde denge ve denetimi sağlayan "veto aktörleri" daha çok ve etkin konumdadır. Bu aktörler için bkz. George Tsebelis, "Decision Making in Political Systems: Veto Players in Presidentialism, Parliamentarism, Multicameralism and Multipartyism", *British Journal of Political Science* 25, S.3 (1995): 301.

⁶⁸ Linz'e göre, parlamentarizmin bizatihi başkanlık sistemi ile dikkatli bir şekilde karşılaştırılması, her şeyi göz önünde bulundurarak, ilkinin istikrarlı demokrasiye ikincisinden daha elverişli olduğu sonucuna götürür. Bu sonuç, özellikle derin siyasi bölünmelere ve çok sayıda siyasi partiye sahip uluslar için geçerlidir; bu tür ülkeler için parlamentarizm genellikle demokrasiyi korumak için daha iyi bir umut sunar. Linz, "The Perils of Presidentialism," s. 52.

⁶⁹ Daha sonra Linz, demokratik rejimler çalışmasının seçim sistemleri çalışmasından ayrılamayacağı konusunda Profesör Horowitz'e katıldığını belirtmekte ve analizinin olası tüm başkanlık seçim yöntemlerini kapsamadığını kabul etmektedir. Linz'in argümanı, en yaygın başkanlık sistemi türlerinde belirli siyaset kalıplarının olasılığıyla ilgilidir ve doğrudan seçilmiş her türden yöneticinin kapsamlı bir analizini yapmaya kalkışmaz. Söz konusu kalıpların, başkanlık yöneticilerinin performansındaki istikrarsızlığa veya zorluklara katkıda bulunması muhtemeldir. "İhtimal" kelimesini, bu sonuçların her başkanlık sisteminde olması gerektiğini veya demokrasinin kendisinin çökmesine yol açmadığını vurgulamak için Linz kullanmaktadır. Aksine, yakın zamandaki deneyimler, oldukça beceriksiz demokratik rejimlerin bile hayatta kalma şansının yüksek olduğunu göstermekte, çünkü ilgili tüm aktörler demokratik olmayan alternatifleri daha da az tatmin edici bulmaktadır. Juan J. Linz, "The Virtues of Parliamentarism", *Journal of Democracy* 1, S.4 (1990): 86.

⁷⁰ Karşılaştırınız Scott Mainwaring ve Matthew S. Shugart, "Juan Linz, Presidentialism, and democracy: Critical Appraisal", *Comparative Politics* 29, S.4 (1997): 460 vd.

la kalmaz⁷¹, ekonomik kriz altında hayatta kalma şansları en azından ekonomik genişleme altında başkanlık demokrasilerinin hayatta kalma şansı kadar iyidir⁷².

Öte yandan Türkiye’deki cari siyasal sistem için kullanılabilecek en ayırt edici niteleme Guillermo O’Donnell tarafından kavramsallaştırılan “delegasyoncu demokrasi”dir. Buna göre bu tür demokrasilerde seçimi kazanan başkan ülkeyi uygun gördüğü şekilde yönetme hakkına sahip olduğunu düşünmektedir. Başkan, ulusun vücut bulmuş halidir ve ulusun çıkar ve tercihlerini yegâne belirleyici konumdadır. Böyle olmakla siyasi partilerin ve örgütlü tüm çıkarların üzerinde konumlanan başkan, yasama organı veya yargı erki gibi diğer kurumları bir ayak bağı olarak görmektedir. Dolayısıyla burada hesap verilebilirlik söz konusu değildir. Ayrıca buradaki siyasal sisteme başkan etrafında konulanmış güçlü bir çoğunlukçuluk hâkimdir⁷³. Türkiye’nin delegasyoncu demokrasi etrafında şekillenen kavramlar ve kurumlar kümesinden sıyrılması için yukarıdaki vurgularımızla birlikte parlamenter demokrasiye geçmesi gerektiği kanaatindeyiz.

SONUÇ

Demokrasi siyasal arenada oynanan tek oyun haline gelmeli ve oyunun kuralları hukukun üstünlüğü içerisinde hukuk devleti tarafından belirlenmelidir. Böyle olmakla, yerleşik bir demokraside şu unsurların yer alması gereklidir⁷⁴:

- Toplumsal etkin aktörler siyasal arenaya iradesini taşıırken anti- demokratik bir rejimin yaratılması doğrultusunda bir faaliyet içerisine girmemeli, kaynaklarını buna yönelik harcamamalı, yabancıların müdahalesine veya şiddete başvurmamalıdır.
- Toplumsal tabanın önemli bir kesimi demokrasinin en uygun sistem olduğu inancını taşımaları ve bunu yaşam pratiği haline getirmelidir.
- Etkin toplumsal güçler, tüm çelişki ve çatışkılarını demokraside giderilebileceği konusunda anlaşmış olmalı ve bu hususta kurumsal bir gelenek oluşmuş olmalıdır.

⁷¹ Çünkü parlamenter sistemlerde demokratik olarak meşrulaştırılan tek kurum parlamentodur ve hükümet yetkisini parlamentonun güvensizliğinden, ya parlamento çoğunluklarından ya da azınlık hükümetlerinin parlamenter hoşgörüsünden ve sadece yasama organının seçimler arasında desteklemeye istekli olduğu durumlarda alır. Bkz. Juan J. Linz, “Democracy: Presidential or Parliamentary Does It Make Difference?”, *Yale University*, (July 1985): 2.

⁷² Geleneksel olan ve bizim de katıldığımız bu görüşe göre parlamenter rejimlere avantaj sağlayan üç alan bulunmaktadır; yasama çoğunlukları, işbirliği için teşvikler ve karar verme sürecinin merkezileştirilmesi. Netice olarak, parlamenter sistemler “çoğunluk buyruğu” altında işlemez; kilitlenme, başkanlık sisteminde olduğu kadar sık değildir. Böyle olmakla birlikte koalisyon hükümetleri başkanlık sistemlerine yabancı değildir ve parlamenter sistemler nazaran maliyetsiz de değildir. Bkz. Jose Antonio Cheibub ve Fernando Limongi, “Democratic Institutions and Regime Survival: Parliamentary and Presidential Democracies Reconsidered”, *Annual Review of Political Science*, (2002): 2.

⁷³ Bkz. Guillermo O’Donnell, “Delegative Democracy”, *Journal of Democracy* 5, S.1 (1994): 59-60.

⁷⁴ Unsurlar için bkz. Juan J. Linz ve Alfred Stepan, *Problems of Democratic Transition and Consolidation*, (Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1996), 5-6.

Esasında gerek başkanlık sisteminde gerek parlamenter sistemde bu şartların sağlanamayacağını söylemek mümkün değildir. Ancak başkanlık sisteminin saf halini ortaya koyan ve bunu uygulamaya sokan ABD dışında bu sistemin başarılı olduğunu söyleyemeyiz.

Gerçekten de, özellikle Latin Amerika ülkelerinde saf başkanlık sisteminden ayrılan pek çok unsur söz konusu olmakla birlikte; buradaki başkanlık sisteminin mülhem sistemlerin siyasal ve hükümet istikrarına katkı sunmadığı, darbele-re ve darbeler sonucunda diktatörlüklere evirildikleri görülmüştür. Bunda Latin Amerika ülkelerinde uygulanan sistemin tam anlamıyla başkanlık sistemi olma-masının yanında, buradaki siyasal yapı ve parti sistemlerinin farklı olmasının rolü olduğunu belirtmek gerekir.

Kıyascaşı anayasal devlet demokrasisi, toplum menfaatlerinin devlet kade-mesinde irade oluşumu süreciyle akis bulması için aracılık etmektedir. Bunu ya-parken insanların hürriyetinin anılan süreç karşısında güvencesini sağlamaktadır. Böylelikle iki unsur arasındaki konu ve alan ayrışması, özgürlüğün koruyucu anlamını muhafaza etmektedir. Bu durum demokrasinin yapısında mevcut olan devletin iktidar ve icraat alanını genişletme eğilimi karşısında daha da önem arz etmektedir⁷⁵. Sınırlandırılmış veya mutedilleştirilmiş demokrasiye uygun hükü-met sistemi, yürürlükteki anayasa hukukunca hukuk devleti kaidesi olan erkler ayrımı ilkesinin normlar yapıtı tarafından gerçekleştirilmektedir ki bu da, parla-menter hükümet sistemidir.

Bununla birlikte parlamenter demokrasi bir siyasal düzen biçimi olarak ge-rek siyasal iktidarın gerek karşı iktidarın icrası şeklinde tezahür eder. Böylece parlamenter demokrasi salt belirli bir iktidarın oluşumu ile değil, fakat aynı za-manda onun tasfiyesi ile de ilgilenir. Aynı zamanda yönetime ilişkin özel tanzim ve yapısal var oluş şartları da parlamenter demokrasinin kapsam alanı içerisinde-dir. Kuşkusuz bu sağlıklı işleyen hemen her tipolojik hükümet sistemi için cari-dir. Ancak özellikle ülkemiz açısından parlamenter demokrasinin bu demokratik güvenceleri daha başarılı bir şekilde sağlayacağını söylememiz gerekir.

⁷⁵ Hans-Detlef Horn, "Demokrasi", Çev. Hüseyin Yıldız, in Otto Depenheuer ve Christoph Graben-warter, editör, *Anayasa Teorisi* (İstanbul: Lale Yayıncılık, 2014), 767.

KAYNAKÇA

- Adler, John. *Constitutional and Administrative Law*. London: Macmillan, 1999.
- Albert, Richard. "Presidential Values in Parliamentary Democracies.", *I-CON* 8, (2010): 207-236.
- Barber, N. W.. "The Separation of Powers and the British Constitution.", *University of Oxford Legal Research Paper Series* 3, S.03 (2012): 1-18.
- Barendt, Eric. "Separation of Powers and Constitutional Government.", *Public Law*, (1995): 599-619.
- Barker, Scott. "An Overview of Presidential Impeachment.", *Colorado Lawyer*, (August-September 2018): 30-36.
- Beetham, David. *Parliament and Democracy in the Twenty-First Century*. Switzerland: Inter-Parliamentary Union, 2007.
- Bellamy, Richard. "The Political Form of the Constitution: the Separation of Powers, Rights and Representative Democracy.", *Political Studies* XLIV, (1996): 436-456.
- Boyunsuz, Şule. *Dünyada Başkanlık Sistemleri*. Ankara: İmge Yayınları, 2017.
- Boyunsuz, Şule Özsoy. "Türkiye'nin İçinde Bulunduğu Sistem Gerçek Bir Başkanlık Sistemi Değil." Erişim Tarihi: Ocak 8, 2024, <https://daktilo1984.com/roportajlar/sule-ozsoy-boyunsuz-turkiyenin-icinde-bulundugu-sistem-gercek-bir-baskanlik-sistemi-degil/>.
- Brownlee, Jason. "Potents of Pluralism: How Hybrid Regimes Affect Democratic Transitions.", *American Journal of Political Science* 53, S.3 (2009): 515-532.
- Burns, Arnold I. ve Stephen J. Markman. "Understanding Separation of Powers.", *Pace Law Review* 7, S.3 (1987): 575-607.
- Casper, Gerhard. "An Essay in Separation of Powers: Some Early Versions and Practices.", *William and Mary Law Review* 30, (1989): 211-261.
- Jose Antonio Cheibub ve Fernando Limongi, "Democratic Institutions and Regime Survival: Parliamentary and Presidential Democracies Reconsidered", *Annual Review of Political Science*, (2002): 1-32.
- Cheibub, Jose Antonio. *Presidentialism, Parliamentarism, and Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007.
- Cheibub, Jose Antonio, Elkins, Zachary ve Ginsburg, Tom, "Latin American Presidentialism in Comparative and Historical Perspective.", *Texas Law Review* 89, (2011): 73-98.
- Cheibub, Jose Antonio, Elkins, Zachary ve Ginsburg, Tom. "Still the Land of Presidentialism? Executives and the Latin American Constitution", in Detlef Nolte ve Almut Schilling-Vacaflor, editör. *New Constitutionalism in Latin America: Promises and Practices*. Farnham: Ashgate, 2012.
- Coghill, Ken and Others. "The Functions of Parliament: Reality Challenges Tradition.", *Australasian Parliamentary Review* 27, S.2 (2012): 55-70.
- Çelik, İrfan. "Kuvvetler Ayrılığı: Bir İndirgeme ve Dönüşüm.", *Liberal Düşünce Dergisi* 16, S.64 (2011): 135-159.
- Çelik Ulusoy, Demet. "Measuring the Presidential Powers: New Governmental Design in Turkey.", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 70, S.3 (2021): 1013-1105.

- Doğmuş, Simay. “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin X-Türkiye Kararı Hakkında Bir Değerlendirme.”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 20, S.1 (2018): 351-396.
- Epstein, David ve Sharyn O’Halloran. “The Nondelegation Doctrine and the Separation of Powers: A Political Science Approach.”, *Cardozo Law Review* 20, (1999): 947-987.
- Ferro, Hector Fix ve Salazar-Urgate, Pedro. “Presidentialism”, in Michel Rosenfeld ve Andras Sajó, editör. *The Oxford Handbook of Comparative Constitutional Law*. Oxford: Oxford University Press, 2012.
- Gardbaum, Stephen. “The New Commonwealth Model of Constitutionalism.”, *The American Journal of Comparative Law* 49, (2001): 707-760.
- Gören, Zafer. “Erkler Ayrılığı İlkesi ve 2017 Anayasa Değişikliği ile Benimsenen Hükümet Sistemi.”, *İzmir Barosu Dergisi*, (Eylül 2019): 469-489.
- Gözler, Kemal. “Elveda Kuvvetler Ayrılığı, Elveda Anayasa.” Erişim Tarihi: Mart 11, 2023, <https://www.anayasa.gen.tr/elveda-anayasa-v2.pdf>.
- Hernandez-Mirabal, Ivo. *Legislative Control over the Executive in Latin American Presidential System*. Tübingen: Dissertation zur Erlangung des akademischen Grades Doktor der Sozialwissenschaften in der Fakultät für Sozial- und Verhaltenswissenschaften der Eberhard-Karls-Universität, Januar 2004.
- Horn, Hans-Detlef. “Demokrasi”, Çev. Hüseyin Yıldız, in Otto Depenheuer ve Christoph Grabenwarter, editör. *Anayasa Teorisi*. İstanbul: Lale Yayıncılık, 2014.
- Pasi Ihalainen, Cornelia Llie ve Kari Palonen, “Parliament as a Conceptual Nexus”, in Pasi Ihalainen, Cornelia Llie ve Kari Palonen, editör. *Parliament and Parliamentarism*. New York: Berghahn, 2016.
- Kalaycıoğlu, Ersin. “The Challenge of Presidentialism à la Turca in Turkey.”, *Istanbul Policy Center Commentary*, (November 2014): 1-4.
- Kama, Sezen. “Parlamentar Hükümet Sistemi Olarak ‘Westminster Modeli’ Britanya Örneği Üzerine Bir Deneme.”, *MÜHFAD* C. 22, S.2 (2016): 161-201.
- Karaman, Ebru. “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Kararlarının Yerine Getirilmemesinden Doğan Sorumluluk.”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası* LXXII, S.1 (2014): 411-434.
- Korkut, Levent. “Ergun Özbudun’la Hükümet Sistemleri Üzerine Söyleşi.”, *Demokrasi Platformu* 9, S.33 (2013): 1-12.
- Landau, David. “Abusive Constitutionalism.”, *University of California Davis* 47, (2013): 189-260.
- Larkins, Christopher. “The Judiciary and Delegative Democracy in Argentina.”, *Comparative Politics* 30, S.4 (1998): 423-442.
- Leston, Cristina. *Parliamentary Institutions: Basic Concepts*. Vietnam: United Nations Development Programme Project, 2007.
- Levitsky, Steven ve Way, Lucan A.. *Competitive Authoritarianism: Hybrid Regimes After the Cold War*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.
- Lijhpart, Arend. *Patterns of Democracy*. New Haven: Yale University Press, 2012.
- Linz, Juan J.. “Democracy: Presidential or Parliamentary Does It Make Difference?.”, *Yale University*, (July 1985): 1-19.

- Linz, Juan J.. “The Perils of Presidentialism.”, *Journal of Democracy* 1, S.1 (1990): 51-69.
- Linz, Juan J.. “The Virtues of Parliamentarism.”, *Journal of Democracy* 1, S.4 (1990): 84-91.
- Linz, Juan J. ve Stepan, Alfred. *Problems of Demcoratic Transition and Consolidation*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1996.
- Lowell, A. Lawrence. *Governments and Parties in Continental Europe*. London: Longmans Green, and Co., 1896.
- Mainwaring, Scott ve Shugart, Matthew S.. “Juan Linz, Presidenatialisim, and democracy: Critical Apprasial.”, *Comparative Politics* 29, S.4 (1997): 449-471.
- Mariana, Llanos ve Nolte, Detlef. “The Many Faces of Latin American Presidenatialisim.”, *Latin America*, S.1 (2016): 1-12.
- Martinez, Christopher A. ve Dockendorff, Andres. “Hyper-Presidentialism under Question: Evidence from Chile”, in Mariana Llanos ve Leiv Marsteintredet, editör, *Latin America in Times of Turbuluence*. Melbourne: Routledge, 2023.
- Müller, Wolfgang, Torbjörn Bergman ve Kaare Storm, “Parliamentary Democracy: Promise and Problems”, in Wolfgang C. Müller, Torbjörn Bergman ve Kaare Strom, editör. *Delegation and Accountability in Parliamentary Democracies*. Oxford ve New York: Oxford University Press, 2006.
- Norton, Philip. *The Commons in Perspective*. Oxford: Basil Blackwell, 1981.
- O’Donnell, Guillermo. “Delegative Democracy.”, *Journal of Democracy* 5, S.1 (1994): 59-69.
- Özbudun, Ergun. “Başkanlık Sistemi ve Türkiye.”, *Liberal Perspektif Analiz*, S.1 (2015): 1-18.
- Özkan Duvan, Ayşe. “Devlet Teorisinde Kuvvetler Ayrılığının Doğuşu: Locke ve Montesquieu.”, *YBHD* 4, S.1, (2019): 35-60.
- Pollard, A. F.. *The Evolution of Parliament, Institute of Historical Research*. Second Edition, 1926.
- Posner, Richard A.. “The Constitution as an Economic Document.”, *George Wahsington Law Review* 56, (1987): 4-38.
- Rose-Ackerman, Susan, Desireto, Diane A. ve Volosin, Natalia, “Hyper-Presidentialism: Seperation of Powers without Chceks and Balances in Argentina and the Philippines.”, *Berkeley Journal of International Law* 29, S.1 (2011): 246-333.
- Rose-Ackerman, Susan ve Melgar, Edgar Andres. “Hyper-Presidenatial Administration: Executive Policymaking in Latin America.”, *Arizona Law Review* 54, (2022): 246-333.
- Salihpaşaoğlu, Yaşar. “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Türkiye: Bazı Rakamlar ve Gerçekler.”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* XIII, S.1-2 (2009): 253-281.
- Samuels, David J. ve Shugart, Matthew S.. *Presidents, Parties, and Prime Ministers*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.
- Sartori, Giovanni. “Constitutionalism: A Preliminary Discussion.”, *The American Political Science Review* 56, S.4 (1962): 853-864.

- Sartori, Giovanni. *Comparative Constitutional Engineering: An Inquiry into Structures, Incentives and Outcomes*. London: Macmillan Press, 1994.
- Shugart, Matthew Soberg ve Mainwaring, Scott. “Democracy in Latin America: Rethinking the Terms of the Debate”, in Scott Mainwaring ve Matthew Soberg Shugart, editör. *Presidentialism and Democracy in Latin America*. Cambridge: Cambridge University Press, 2012.
- Tsebelis, George. “Decision Making in Political Systems: Veto Players in Presidentialism, Parliamentarism, Multicameralism and Multipartyism.”, *British Journal of Political Science* 25, S.3 (1995): 289-325.
- Turhan, Mehmet. “Stabilization of the Parliamentary System in Turkey.”, *Dicle University Journal of Law Faculty* 1, S.1 (1983): 133-149.
- Verney, Douglas V.. *The Analysis of Political System*. Glencoe: The Free Press, 1959.
- Yamamoto, Hironori. *Tools for Parliamentary Oversight*. Switzerland: Inter-Parliamentary Union, 2007.
- Waldron, Jeremy. “Seperation of Powers in Thought and Practice.”, *Boston College Law Review* 54, S.2 (2013): 433-468.
- Whitehead, Laurence. “Varieties of Presidentialism, and the Quality of Democracy.” Erişim Tarihi: Mart 10, 2023, <https://archivos.juridicas.unam.mx/www/bjv/libros/6/2748/28.pdf>.